

Tutarlılık-Belirsizlik Skalasında Türkiye'nin Boğazlar Politikası (Mart 1945-Ekim 1946)

Alpaslan ÖZTÜRKÇİ

Dr.,

E-Mail alpaslan6507@gmail.com

Geliş Tarihi: 26.11.2018 Kabul Tarihi: 21.05.2019

ÖZ

ÖZTÜRKÇİ, Alpaslan, **Turarsızlık-Belirsizlik Skalasında Türkiye'nin Boğazlar Politikası (Mart 1945-Ekim 1946)**, CTAD, Yıl 15, Sayı 29 (Bahar 2019), s. 473-496.

Türk boğazları II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, savaş galipleri SSCB, ABD ve İngiltere'nin çıkar çatışmalarına sahne olan stratejik noktalardan biri oldu. Bu süreçte Türkiye'nin sonuçlarına katlanmak zorunda kaldığı emperyalist çelişkiler dolayısıyla ulusal bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne yönelik SSCB tehdidini en yoğun yaşadığı dönem Mart 1945-Ekim 1946 tarihleri arasındır. Çalışmada 18 aylık bu kısa tarih kesiti bağlamında iki tez savunulmaktadır: Birincisi; Türkiye'nin yaşadığı SSCB tehdidinin altında yatan temel saik ABD'nin ikircikli politikalarıdır. İkincisi; Türkiye tutarlıktan belirsizliğe geniş bir skalada SSCB'ye karşı "uzlaşma ve gizlilik", ABD'ye yönelik "uzlaşma ve uyum" politikalarıyla, birçok çalışmada savunulan görüşün aksine, Soğuk Savaş statükosunun kurulmasından önce ABD'yi dengeleyici güç olarak

sahaya çekme politikasında başarılı olarak Sovyet tehdidini boşa çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Boğazları, Emperyalist Çelişkiler, Dış Politika, Türkiye, SSCB.

ABSTRACT

ÖZTÜRKÇİ, Alpaslan, **Turkey's Straits Policy in Consistency-Uncertainty Scale (March 1945- October 1946)**, CTAD, Year 15, Issue 29 (Spring 2019), pp. 473-496.

Turkish Straits, just after the Second World War, became one of the strategic points that witnessed the conflicts of interest of the war winners, the USSR, the US and Britain. In this process, because of the consequences of imperialist contradictions that Turkey has had to suffer from, the period between March 1945 and October 1946 was the most intense period of the threat from the USSR to its national independence and territorial integrity. In this study, in the context of this short history section of 18 months, two theses are defended: the first one is that the main reason underlying the threat of the USSR that Turkey experienced is ambivalent policy of the United States. The latter is that in a large-scale from consistency to uncertainty, Turkey defeated the Soviet threat successfully in the policy of drawing the US to the field as the balancing power before the establishment of the Cold War status que, unlike the view claimed in many studies, with its policy of “reconciliation and confidentiality” against the USSR and the policy of “reconciliation and harmony” towards the US.

Keywords: Turkish Straits, imperialist contradictions, Foreign Policy, Turkey, USSR.

Giriş

Uluslararası ilişkiler literatüründe “*Türk Boğazları*” olarak anılan bölge İstanbul Boğazı; Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi’nden oluşur.¹ Avrupa ve Orta Doğu’ya hakim jeopolitiği dolayısıyla, dünyanın en önemli su geçitlerinden biri olan boğazlar, tarihin her kesitinde uluslararası güç-denge politikalarının oluşturulmasında küresel ve bölgesel aktörler tarafından göz ardı edilemeyecek dinamiklerden olmuştur. Söz konusu stratejik değeriyle birçok akademik araştırmaya da konu olan “Türk Boğazları” bağlamındaki çalışmaların önemli bir kısmı, II. Dünya Savaşı sonrası dönemi incelemektedir. Bu çalışmalarda

¹ Anadi Bhusan Maity, “The Problem Of Turkish Straits”, *The Indian Journal Of Political Science*, Vol 15, No 2, April-June 1954, p. 134; J. C. Hurewitz, “Russia and Turkish Straits:A. Revaluation of the Origins of the Problem”, *World Politics*, Vol 14, No 1, July 1962, p. 605; Şule Güneş, “Türk Boğazları”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı 34, Aralık 2007, s. 217-218.

Türkiye'nin Boğazlar Politikasına yönelik çoğunlukla ileri sürülen temel görüş 1947 Truman Doktriniyle beraber ABD'nin SSCB tehdidi karşısında yer aldığıdır. Bu çalışmayla ABD'nin 9 Ekim 1946 tarihli notasıyla Truman Doktrininden 6 ay önce SSCB'yi dengeleyici bir unsur olarak Türkiye'nin yanında sahaya indiğinin netleştiği savunulmaktadır. Yine çalışmanın dayandığı tezlerden olan Türkiye'nin kompleks ve yer yer paradoksal görünüm arz eden dış politikasıyla ABD'nin boğazlar politikasında etkili olduğu iddiasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nden günümüze kadar güçler dengesine dayalı "*çok taraflı statükoyla*" yönetile gelen boğazlar bölgesinde son "*statüko*" Türkiye'nin egemenlik haklarını da güçlendiren 20 Temmuz 1936 tarihli Montreux Boğazlar Sözleşmesiyle oluşturuldu. Montreux'un Boğazların barış zamanlarında açıklığı, savaş durumunda ise Türkiye'ye, savaşan taraf ise düşman devletlere Boğazları kapatma hakkının verilmesi² hükümleri SSCB'nin çıkarlarını kısıtlayıcı nitelikteydi. Bu sebeple Montreux Boğazlar Meselesine çözüm bulmaktan uzaktı.³ Söz konusu durumun farkında olan Türk dış politika yapıcılarını, konjonktürün değişmesiyle SSCB'nin baskısıyla yüzleşmek zorunda kalacaklarını biliyorlardı. Dolayısıyla Montreux sonrasında SSCB tehdidini karşılamaya yönelik politikalara yöneldiler. Bir yandan Cumhurbaşkanı İnönü'nün ifadesiyle: "*Soyyetlerle ilişkiler her zamankinden sıcak ve karşılıklı itimada dayalı*"⁴ tutulurken, öbür taraftan İngiltere'nin de onayıyla Irak-Afganistan-İran'la Sadabad Paketi ve Yunanistan-Yugoslavya-Romanya ile Balkan Antantı kuruldu. Bu paktların Türkiye açısından görünür tehdit algısını Alman-İtalyan yayılcılığı oluştursa da asıl saik SSCB'nin yayılcı politikalarıdır. İngiltere'de yayımlanan "*The Spectator*" gazetesinden W. V. Emanuel'in tespitiyle Türkiye bu paktlarla SSCB'yi "*bir karantina kordonuyla*" çevrelemeyi amaçlamaktaydı.⁵ Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye'nin diplomatik çabaları SSCB tehdidini engellemeye yetmedi. Şöyle ki; SSCB II. Dünya Savaşı'nın başında sıcak çatışmayı kendi topraklarından uzak tutmak stratejisine yöneldi. Doğu Polonya'yı işgal ederek Baltık devletlerinde(Letonya, Estonya, Litvanya) askeri üstler kurmaya başladı. Askeri üst talebini reddeden Finlandiya'yı işgal etti. 23 Ağustos 1939'da imzalanan Rus-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paketi, SSCB'yi bu stratejiyi Türkiye'ye de uygulamaya yöneltti. Çünkü Avrupa'da denklem ciddi bir şekilde değişmişti ve SSCB için yeni tehdit artık Almanya değil, boğazlar

² Resmi Gazete, Sayı 3374, 5 Ağustos 1936; Mehmet Gönübol v.d., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s. 125.

³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030. 10/63.424.16, 2. 06 Kasım 1936.

⁴ *Aydın Tarihi*, No 66, Mayıs 1939, s. 62.

⁵ W. V. Emanuel, "Türkiye Sulh Amili", *The Spectator*, 3 Haziran 1938, *Aydın Tarihi*, No 55, Temmuz 1938, s. 133.

yluyla Karadeniz'e geçecek güçlü İngiliz ve Fransız donanmalarıdır.⁶ Konjonktür, SSCB'ye Türkiye üzerinde her türlü baskıyı kurabileceği imkânlar sunmaktaydı. Alman tehlikesi şimdilik savuşturulmuştu. Türkiye'nin boğazlarda Rusya karşısındaki geleneksel müttefiki İngiltere ise Alman tehdidiyle uğraşmaktaydı.

Montreux 'tan üç yıl sonra Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun İngiltere ve Fransa tarafından da yakından takip edilen Eylül 1939 tarihindeki Moskova ziyareti sırasında Türkiye, toprak bütünlüğü ve egemenliğine yönelik tehdit anlamı taşıyan, Rus istekleriyle karşılaştı.⁷ SSCB boğazların Karadeniz'e kıyası olmayan devletlere kapatılması ve boğazların SSCB ve Türkiye tarafından beraber savunulması taleplerini Türkiye'ye ilettiler. 17 Aralık 1939 tarihli CHP meclis grubunda Refik Saydam'ın, Türkiye'nin boğazlar konusundaki "uluslararası antlaşmalara bağlı siyasetinin SSCB tarafından uygun görülmediği" ifadesi dışında, 18 Ekim 1946 tarihli Türk notasına kadar uzun süre SSCB talepleri Türk kamuoyundan gizlendi.⁸ Oldukça ilginç görünen bu yaklaşım ileride görüleceği üzere Türk dış politikasının önemli taktiklerinden birini oluşturacaktı.

SSCB'nin düşmanca tehditleri Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'yla uzun yıllar Türk dış politikasının dayandığı temel hukuki metinlerden olacak olan 1939 Türk-İngiliz-Fransız üçlü ittifak antlaşmasının imzalamasına yol açacaktır. Bu antlaşma BM Anayasası ve NATO'yla beraber uzun süre Türk dış politikasının temel dayanaklarından biri olacaktır.⁹

Rusya'nın savaşın başındaki tehditkâr boğazlar politikası, Almanya'nın 22 Haziran 1941 tarihinde "Barbarossa Harekatiyle" kendisine saldırmasına kadar devam etti. Batıdan maruz kaldığı korkunç Alman saldırısı sırasında güneyinden bir Türk saldırısının kendisini oldukça zor durumda bırakacağını farkında olan Rusya, İngiltere'yle beraber 1941 yılında Türkiye'ye verdiği ortak notayla Türk Boğazları üzerindeki taleplerinden vazgeçti.¹⁰ Ancak savaşın sonucunun belli olmaya başladığı 1943 sonlarından itibaren Rusya, Türkiye'ye karşı düşmanca politikalarına geri döndü.

⁶ A.L. Macfie, "The Turkish Straits Second World War, 1939-1945, *Middle Eastern Studies*, Vol 25, No 2, April 1989, s. 239.

⁷ Selim Deringil, *Turkish Foreign Policy During the Second World War: an active neutrality*, Cambridge University Press, Newyork, 1999, p. 78.

⁸ Rıfık Salim Burçak, "İkinci Cihan Harbinde Türk Boğazları", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 1997, s. 194.

⁹ BCA, 490.01/204.809.2, 12. 08 Ağustos1950; BCA, 030.10/15.82.5, 1. 15 Mart 1955.

¹⁰ Harry N. Howard, "The United States And The Problem Of The Turkish: A Reference Article", *Middle East Journal*, Vol 1, No 1, January 1947, s. 68.

II. Dünya Savaşının Hemen Sonrasında SSCB'nin Boğazlar Politikası

Geleneksel Rus politikasının stratejik hedefleri, Karadeniz'in bir Rus gölü haline getirilmesi ve Akdeniz hâkimiyetinin sağlanarak Doğu Avrupa ve Orta Doğu'da hegemon güç haline gelmektir. Bu hedeflere ulaşabilmek için en önemli jeostratejik kavşağı Türk Boğazlarının oluşturması, bu devletin boğazlarla ilgili tutkularının altında yatan rasyonaliteyi oluşturur. II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında iki sebeple SSCB açısından öncelik Karadeniz'in güvenliğidir. Birincisi; savaş bittiğinde SSCB Berlin'in bir kısmı da dahil olmak üzere Avrupa'nın doğusunu işgal etmesine karşın savaşta askeri ve ekonomik gücünün önemli bir kısmını kaybetmesi dolayısıyla Akdeniz ve Orta Doğu'da aynı performansı göstermesinin imkânsızlığıdır.¹¹ Bu sebeple SSCB'nin bütün enerjisiyle yoğunlaşacağı hedef kendisi için ulusal bir güvenlik meselesi olarak görüldüğü Karadeniz'in bir Rus gölü haline getirilmesi oldu.

İkincisi; II. Dünya Savaşı sonrasında, Rusya'nın güvenlik bağlamında jeopolitiğinin sağladığı Batı Avrupa'dan geniş kara coğrafyasıyla ayrılmış bulunmasının avantajına karşın, ABD ve İngiltere'yle deniz gücü açısından kıyaslandığında oldukça yetersiz kalmasıdır. Montreux'un sağladığı hukuki rejimde Karadeniz'e rahatça girip çıkabilen eski müttefiklerinin donanmaları boğazları SSCB'nin zayıf noktalarından biri haline getirmekteydi¹². Bu noktada SSCB'nin amacı: Akdeniz'e çıkmaktan çok, batılı güçlerin Karadeniz'e geçişini engellemektir.¹³ Montreux'da değişiklik talebi de buna hukuki gerekçe oluşturmaktadır.

Yukarda açıklanmaya çalışılan siyasal hedeflerine ulaşabilmek için müttefikler arası “modus vivendi” (geçici anlaşma) yaklaşımının artık söz konusu olmadığı savaşın hemen sonrasında Stalin, Kissinger'in deyimıyla “*objektif esaslara*”¹⁴ dayalı revizyonist bir dış politikaya yöneldi. Stalin, Berlin'den Mançurya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyanın ABD ve İngiltere ile pazarlık masasında olduğu savaş sonrası konjonktürde geleneksel Rus çıkarlarını Türkiye'ye kabul ettirebileceğine inanmaktaydı. Çünkü İngiltere savaş sonunda hegemon güç olma vasfını artık yitirmişti. ABD ise İngiltere'nin Avrupa ve Orta Doğu'daki rolünü üstlenmek için oldukça isteksizdi. Üstelik savaşa girmese de savaşın bütün olumsuzluklarını yaşayan Türkiye, askeri-ekonomik açıdan oldukça zayıf durumdaydı ve II. Dünya Savaşı'nda “*savaş dışı (non-belligerent)*”¹⁵ politikası

¹¹ David Harvey, *Yeni Emperyalizm*, Çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul, 2008, s.4; Fred Halliday, *The Middle East in International Relations*, Cambridge Press, 2005, s. 99.

¹² Emanuel, agm., s.133.

¹³ BCA, 030.01/101.624.4, 3. 09 Temmuz 1946.

¹⁴ Henry Kissenger, *Dünya Düzeni*, Çev. Sinem Sultan Gül, Boyner Yayınları, İstanbul, 2016, s. 299.

¹⁵ Howard, agm., s. 68; İlber Ortaylı, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 89; Başbakan Saraçoğlu 1940 yılında Türk Basın Heyeti'nin Fransa'ya yapacağı ziyaret öncesinde

dolayısıyla batılı müttefikleri tarafından yalnız bırakılmıştı. Bu noktada Stalin'in stratejisi, Türkiye'yi diplomatik olarak daha da tecrit ederek boğazların SSCB ve Türkiye arasındaki müzakerelerle belirlenmesine razı etmektir.¹⁶ Bu amaçla uluslararası hukuku hiçe sayan kaba askeri güç tehditlerinden, psikolojik baskıya her türlü enstrümanı kullanarak Türkiye üzerinde baskı kurdu.

Boğazlar meselesini Stalin ilk defa 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihleri arasında düzenlenen Tahran Konferansı'nda gündeme getirdi.¹⁷ 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında yapılan Yalta Konferansı'nda da Stalin, Montreux'un Japonya'ya boğazlar üzerinde Rusya'dan daha fazla hak tanıdığını, bu antlaşmanın artık ölü Milletler Cemiyeti'nin verdiği karara dayandığını için arkaik olduğunu, Türkiye'ye sadece savaş durumunda değil savaş tehlikesi halinde de boğazları kapama yetkisi verdiğini, bu sayede Türkiye'nin, Rusya'nın boğazını sıkıma imkanına sahip olduğunu ve anlaşmada revizyon istediğini net bir şekilde ortaya koydu.¹⁸ Postdam Konferansı'nda da benzer düşüncelerini dile getiren Stalin, İngiltere tarafından desteklenen küçük bir devletin büyük bir devletin gırtlığını sıktığını ve ona çıkış vermediğini belirtti.¹⁹

Konferanslar sırasında altyapısı oluşturulan ve müttefiklere biraz müphem olarak iletilen talepler nihayet 19 Mart 1945 tarihinde SSCB Dışişleri Bakanı Molotov tarafından Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e yirmi yıldır Türk-Sovyet ilişkilerinin temelini teşkil eden 17 Aralık 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın, II. Dünya Savaşı sırasında meydana gelen değişiklikler sebebiyle feshedildiğini bildirmesiyle net bir şekilde ortaya kondu.²⁰ 7 Haziran 1945 tarihinde de Sovyetler Birliği Türkiye'ye verdiği notayla, Kars ve Ardahan şehirlerinin kendisine terki, Boğazlarda üs ve Boğazların ortak savunulması için Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin kendisi ile Türkiye arasında yapılacak iki taraflı bir antlaşmayla değiştirilmesi taleplerini ilettiler.²¹ Bunun

yapılan toplantıda Türkiye'nin "savaş dışı" politikasını şu sözlerle sarıh bir şekilde ortaya koymaktaydı: "Biliyorsunuz ki, Memleketimiz mevcut muharebeler karşısında bi taraf değil sadece harp haricidir...", *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1946, s. 1.

¹⁶ William Hale, *Turkish Foreign Policy*, Frank Cass Publishers, London, 2002, s.113.; Norman J. Padelford, "Solutions To The Problem Of The Turkish Straits : A. Brief Appraisal", *Middle East Journal* Vol 2, No 2, April 1948, p. 176; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 507.

¹⁷ A.L. Macfie, "The Straits Question At The Postdam Conference: The British Position", *Middle Eastern Studies*, Vol 23, No 1 (June-1989), p. 75.

¹⁸ Macfie, "The Turkish Straits Second World War, 1939-1945", s. 245; Selma Yel, *Değişen Dünya Şartlarında Kara Deniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009, s. 164.

¹⁹ Yel, agm., s. 168.

²⁰ Macfie, "The Straits Question At The Postdam Conference: The British Position", p. 75; Maity, agm., s. 147.

²¹ *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1946, s. 1; Macfie, "The Turkish Straits Second World War, 1939-1945...", s. 246.

anlamı çok açtı: Bütün dünya için biten savaş, Türkiye için devam etmekteydi.²² Başka bir şekilde ifade edersek, savaş sonuna gelindiğinde Türkiye II. Dünya Savaşı'nda izlediği başarılı dış politikayla savaş dışı kalmayı başarmıştı ama savaş boyunca yaşadığı en büyük tehdit olan SSCB işgali korkusuyla karşı karşıya ve yalnız kalmıştı.

Postdam Konferansı'nda savaş galiplerinin Montreux'un savaş sonrası uluslararası konjonktürüne uymadığı, tadil edilmesi gerektiği ve her ülkenin Türkiye ile ayrı ayrı yazışması kararlarını almasıyla²³ Türkiye'yi iyice yalnızlaştırdığını düşünen SSCB, 7 Ağustos ve 24 Eylül 1946 tarihli notalarıyla Türkiye üzerindeki baskısını daha da arttırdı. Sovyet maslahatgüzarının 7 Ağustos 1946 tarihinde Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya verdiği notada: Boğazların bütün devletlerin ticaret gemilerine açık olması, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin boğazlardan geçişinin özel haller dışında yasaklanması, boğazlardan geçişin Karadeniz devletlerine her zaman açık olması, boğazlara giriş ve çıkışın Karadeniz devletlerinin kontrolünde olması ve boğazların savunmasının teşkilatlandırılmasını Türkiye ve SSCB'nin yapması gerektiği yer almaktaydı.²⁴ 24 Eylül notasında ise Karadeniz'in kapalı bir deniz olduğundan bahisle boğazlar rejiminin Cebeli Tarık ve Süveyş'teki geçişe benzer bir yapıya sahip olamayacağı ifade edilmekteydi. Aynı notada Türkiye'nin boğazlarda sahil dar olmayan devletlerle güvenlik önlemleri aldığı iddiaları da suçlayıcı bir unsur olarak yer almaktaydı.²⁵ Her iki notada ilginç olan, 19 Mart ve 7 Haziran tarihlerinde açıkça SSCB'ye terki istenen Kars ve Ardahan'dan hiç söz edilmemesidir. Buradan hareketle Kafkas dağlarının SSCB sınırları içinde yer almasının sağladığı stratejik üstünlükten dolayı bu ülke için hiçbir güvenlik riski taşımayan, Kars ve Ardahan'ın pazarlık payını artırmak amacıyla önceki notalarda yer aldığı söylenebilir.

Rusya'nın boğazlar politikasının ayrılmaz bir parçasını oluşturan psikolojik savaşın argümanlarına baktığımızda ise Rus iddialarının şu noktalarda somutlaştığını görmekteyiz. Birincisi; Türkiye'nin savaşta tarafsızlık politikası gütmesi “de facto” Almanya'ya yardım anlamına gelir. İkincisi; Barbarossa Harekatı öncesinde imzalanan Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması dolayısıyla Türkiye'nin Alman saldırganlığında parmağı vardır. Üçüncüsü; Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nda boğazları Rusya'ya kapatması yiycek ve öteki temel

²² Koçak, *age.*, s. 507.

²³ *Ulus*, 12 Ekim 1946, s. 1,4; Padelford, *agm.*, s.177; Nadir Nadi, “Truman'ın Güzel Nutku”, *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1945, s.1; Baskın Oran, “Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşusu Sorunu Nedir? (Türk-Sovyet İlişkileri, 1939-1970)”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXV, Sayı 1, 1970, s. 69

²⁴ *Aynı Tarihi*, (Ağustos 1946), No 153,s. 72-74; Howard, *agm.*, s. 71; Padelford, *agm.*, s. 178; *Ulus*, 13 Ekim 1946, s.1.

²⁵ Howard, *agm.*, s.72.

maddelerin cephele tehlikeli Orta Doğu yoluyla gönderme zorunluluğunu doğurdu.²⁶ Dördüncüsü; Türkiye'yi ziyaret eden Amerikan gemilerinin asıl maksadı Türk limanlarında gizlenmektir. Beşincisi; bazı Gürcü ve Ermeni iddialarıdır. Gürcistan bilimler akademisinden Bridzneşvili ve Canayşa adlı iki profesör 14 Aralık 1945 tarihinde "Gürcistan'dan Zaptedilmiş Topraklar Geri Verilmelidir" başlıklı bir makale yayımlayarak 2500 yıl öncesinde Van Gölü'nden Karadeniz'e kadar Türkiye topraklarının Gürcistan'a ait olduğunu iddia etmişler ve bu sebeple Kars, Ardahan, Artvin, Tortum, İspir, Oltu, Trabzon Gümüşhane Bayburt ve Giresun illerinin Gürcistan'a verilmesini istemişlerdir. Tarihsel gerçeklikten tamamen yoksun bu iddialar kendisi de Gürcü olan Stalin tarafından desteklenmiş, SSCB yayın organları tarafından köpürtülerek dünyanın gündemine getirilmiştir. Gürcülerin bu taleplerinin yanında daha çok Suriye ve Amerikan Ermenileri tarafından desteklenen "Büyük Ermenistan" hayali çerçevesinde geleneksel Ermeni talepleri de yer almaktadır. Stalin'in bu amaçla Türkiye'yi ilhak sonrası, bu topraklara güya yerleştirilmek üzere, dünyanın birçok yerinden Ermeni'yi Rusya'ya topladığı bilinmektedir. Buradaki taleplerin ne kadar siyasal gerçeklikten uzak kurgusal olduğu küçük bir akıl yürütmeye kolayca anlaşılacak niteliktedir. Zira Rusya, Ermenilere ve Gürcülere yaklaşık aynı toprakları vadetmektedir. Biraz ironiyle söylersek bu toprakları Gürcüler ve Ermeniler arasında paylaştırmak Stalin için oldukça zor olacağı benzetilmektedir.

Rusya, söz konusu propaganda faaliyetlerine ek olarak İran üzerindeki etkisiyle Türkiye'nin Orta Asya'yla bağlantısını keserek baskı oluşturmaya çalışmaktaydı.²⁷ Bu bağlamda Pravda gazetesi 1945 yılının sonbaharında dahi Türk basın organlarının tamamına yakınına yakınını komünist düşmanı ve Nazi propagandasının parçası olarak tanımlıyordu. Buna göre Tasvir-i Efkar'dan Peyami Safa ve Nihal Atsız, Vakit'ten Asım Us, Akşam'dan Necmettin Sadak Alman sefaretinden icazet alan kişilerdi. Pravda'nın başka bir iddiasına göre ise Türkiye'yi Rusya Türkleriyle birleştirmeyi amaçlayan İrredantist Turancılar Türk hükümeti tarafından desteklenmekteydi.²⁸

Tutarlılık-Belirsizlik Skalasında Türkiye'nin Boğazlar Politikası (Mart 1945-Ekim 1946)

II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası konjonktür Başbakan Saraçoğlu'nun deyimiyle "harbin bittiği ama sulhun yerine oturmadığı"²⁹ bir tarih kesitini işaret etmekteydi. Bu süreçte Türk boğazları; Doğu Avrupa, Orta Doğu ve Asya örneklerine benzer şekilde emperyalist müttefiklerin jeopolitik güç

²⁶ Maity, agm., s. 146.

²⁷ BCA, 030.01/101.624.4, 3. 09 Temmuz 1946.

²⁸ Maity, agm., s. 146.

²⁹ *Vatan*, 6 Eylül 1945, s.1.

tasarımlarının çatışma noktalarından biri haline geldi. Denklem Türkiye açısından fazlasıyla kompleks ve içinden çıkılmazdı. Çünkü Türkiye Rusya'nın isteklerini kabul etse dahi bu sefer ABD ve İngiltere'yle problem yaşayacak, bu iki ülke tarafından politik ve askeri baskılara maruz kalacaktı. Buradan hareketle boğazlar meselesi bir Türk-Rus meselesi olmaktan çok Rus –Anglosakson meselesi olarak tanımlanabilir. Çünkü Sovyetleri bu kadar aşırı taleplere iten sebep Türk tehdidinden çok güçlü donanmalarıyla Montreux'un sağladığı meşru zeminde Karadeniz'e geçen Anglo-Sakson donanmalarının oluşturduğu tehdittir.³⁰

Türkiye Avrupa güçler dengesine dayalı Westphalia düzeninin alt-üst olduğu en kötü senaryoya karşı karşıyaydı. Türkiye'nin Rusya'ya karşı tarihsel müttefiki İngiltere; savaş sonunda askeri, ekonomik ve politik kapasitesini önemli ölçüde yitirmişti. Savaştan başat güç olarak çıkan ABD'nin Orta Doğu ve Avrupa'da SSCB'yi dengeleme noktasındaki kararsız ve ikircikli tavrı bu ülkeye Türkiye üzerinde baskı kurabileceği bulunmaz fırsatlar sunmaktaydı. Türkiye bu zor denklemde, "tutarlılıktan belirsizliğe" geniş bir skalada milli bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma hedefine yönelik politikalar geliştirmek zorundaydı.

Türk dış politikasının belirsizlik boyutu SSCB'ye yöneliktir ve ana parametrelerini "gizlilik ve uzlaşma" arayışı oluşturur. Rusya'yla yaşanan krizin nereye varacağına bilinmemesi³¹, savaş sonunda Türkiye'nin yalnız kaldığı bir konjonktürde olayı uluslararası platformlardan uzak tutma çabası ve iki ülke arasındaki asimetrik güç farkı, bu yaklaşımın altında yatan rasyonel sebeplerdir. Önce konunun gizlilik boyutuna bakalım: Molotov Rus taleplerini Eylül 1939'da Saraçoğlu'na açıkça ifade etmesine rağmen bu durum daha önce belirttiğimiz gibi Türkiye tarafından 18 Ekim tarihli Türk notasına kadar iç ve dış kamuoyunun gündemine getirilmemeye çalışılmıştır. Örneğin; SSCB'nin talepleri 19 Mart 1945 Molotov-Sarper görüşmesinde ve 7 Haziran 1945 tarihli Rus notasında tekrar açıkça ortaya konmasına rağmen Dışişleri bakanı Hasan Saka, Ocak 1946 tarihinde bu konuyla ilgili Britanov muhabirine verdiği demeçte: Türkiye'nin BM'de hiçbir teşebbüste bulunmayacağını, Türkiye bakımından bir sorun bulunmadığını açıklamıştır.³²Bu sırada Londra Büyükelçisi Cevat Açıkalın da Türkiye'nin Sovyet isteklerini çürüten bazı delillerin Bevin, Byrnes ve Rus delegelerine verileceği iddialarını reddetmiştir.³³

³⁰ BCA, 030.01/101.624.4, 3. 09 Temmuz 1946; Emanuel, agm., s.133; Pedelford, agm., s.176.

³¹ Necmattin Sadak, "Türkiye-Sovyet Rusya Münasebetleriyle İlgili Yanlış ve Şüpheli Görüşler", *Akşam*, 14 Temmuz 1945, s.5.

³² *Son Posta* 17 Ocak 1946, s.1, 7.

³³ *Son Posta* 17 Ocak 1946, s.1-7.

SSCB ile uzlaşma arayışının bir yansıması olarak ise Dışişleri Bakanı Hasan Saka Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi Vinogradov'a, Türkiye'nin 4 Nisan 1945'te feshedilen 1921 Türk-Sovyet antlaşmasının yerine iki tarafın menfaatlerine daha uygun yeni bir akdin yapılması hususundaki Sovyet telkinini kabul ettiğini, yapılacak her türlü teklifi dikkatle ve iyi niyetle incelemeye hazır olduğunu bildirdi.³⁴ 23 Mayıs'ta Başbakan Saraçoğlu tarafından Selim Sarper'e verilen talimatta ise Montroux'un uluslararası bir antlaşma olduğu için değiştirilemeyeceği ancak Rusya'nın Karadeniz'in güvenliğiyle ilgili endişelerinin anlayışla karşılandığı ve yapılacak ittifak antlaşmasına savaş durumunda boğazlardan Sovyetlere düşman kara ve deniz kuvvetlerinin geçişine izin verilmeyeceği maddesinin konulabileceği yaklaşımı dile getirilmiştir. Yine cumhurbaşkanı İnönü'nün

“Biz Montrö Sözleşmesi'nin, yeni şartlara uygun ve Montrö'nün açıkça söylediği usuller ve hudutlar içinde iyileştirilmesi lüzumunu takdir ediyoruz. Sözleşmenin milletlerarası bir konferansta görüşülmesini iyi niyetle alıyoruz. Türkiye'nin toprak bütünlüğünü, egemenlik haklarını sağlayan esaslar içinde, bütün ilgililerin meşru menfaatlerini göz önünde tutan değişimleri, geniş yürekle karşılayacağız.”³⁵

sözleri SSCB ile uzlaşma arayışında olduğunu açık göstergesidir.

Türk dış politikasının tutarlılık boyutunu ise SSCB, ABD ve İngiltere'ye yönelik oldukça kompleks argümanlardan oluşmaktadır. SSCB'ye yönelik olarak tutarlılık politikası çerçevesinde iki önemli hamle yapılmıştır. Birincisi; Türkiye herhangi bir saldırı karşısında tek başına da kalsa karşılık vereceğini, milli bağımsızlığından ve toprak bütünlüğünden asla taviz vermeyeceğini, en yüksek perdeden ilan etmiştir. İnönü'nün şu sözleri Türkiye'nin SSCB ile arasındaki asimetrik güç farkını göz ardı edebileceğini net şekilde bütün dünyaya ilan etmektedir: “*Türk topraklarından hiç kimseye verecek bir borcumuz yoktur şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz...*”³⁶ Benzer şekilde Başbakan Saraçoğlu da mecliste yaptığı konuşmada, iç ve dış politikada Türkiye'nin tek yolunun istiklal ve hürriyet olduğunu vurgulamıştır.³⁷

İkincisi; Türkiye dünya kamuoyunu, Sovyet kara propagandası karşısında doğru bilgilendirme çabası içine girmiştir. Bu bağlamda SSCB'nin II. Dünya Savaşı yıllarında Montreux'un uygulanması konusundaki suçlamalarına karşılık, Türkiye çeşitli platformlarda oldukça açık ve ikna edici cevaplar vermiştir. İsmet İnönü 1 Kasım 1945 meclis açış konuşmasında “*Türkiye bütün harp boyunca takip*

³⁴ Yel, *age.*, s.68

³⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi(TBMMTD), Dönem 8, Cilt 2, Birleşim 1, s. 4-5. 1 Kasım 1946

³⁶ *Son Posta*, 02 Kasım 1945, s. 1.

³⁷ *Son Posta*, 28 Aralık 1945, 1,3.

ettiği politikasıyla Almanya'nın Orta Doğu'ya ve Kafkasya'ya ulaşma kapılarını kapattığını" ifade etmiştir.³⁸ Türkiye Rusya'ya verdiği 22 Ağustos 1946 tarihli notayla "*birkaç hileli geçiş*" dışında SSCB'nin savaş boyunca boğazların kendi güvenliklerini tehlikeye düşürdüğüyle ilgili Türkiye'ye herhangi bir başvurusunun olmadığını, mihver devletlerinin boğazları zorlamaya cesaret edemediğinin önce Rusya tarafından bilindiğini, Türkiye'nin zaman zaman kendi menfaatleri aleyhine boğazlarda bekçilik görevini başarıyla yerine getirdiğini iletmiştir.³⁹Türkiye 18 Ekim 1946 notasıyla da II. Dünya Savaşı koşulları dahil olmak üzere Montreux'a dair sorumluluklarını her zaman yerine getirdiğini bir kez daha tekrarlayarak Rus tarafı isterse hakeme gitmeye hazır olduğunu⁴⁰dünya kamuoyuna ilan etmiştir. Gürcü profesörlerin iddialarına da Başbakan Saraçoğlu tarihsel gerçeklikler ve demografik verilerle cevap vererek Kars ve Ardahan illerinin Türkiye'ye verilmediğini, yapılan plebisitle halkın isteği doğrultusunda Türkiye'ye katıldığını, Gürcistan'a verilmesi istenen bölgelerde 1.746.329 Türk nüfusuna karşılık, 15.596 Gürcü'nün yaşadığını⁴¹, bu bölgede yaşayan Gürcülerin bir kısmının ise Çar ordusunun önünden kaçarak Türkiye'ye iltica etmiş muhacirler olduğunu ifade etmiştir.⁴²

Bu noktada mutlaka hatırlatılması gereken bir olgu da Rusya'nın saldırgan tutumu karşısında Türkiye'ye en önemli desteğin dünya kamuoyundan geldiğidir. O dönem Rus uydusu Yugoslavya gibi kimi ülkelerin basını dışında Türkiye, dünya basınından büyük destek görmüştür. Bu bağlamda Washington Star gazetesi, Türkiye'nin Sovyetlerin büyük siyasi baskısına maruz kaldığını ve Türkiye'nin Sovyetlerin safına kaymasının Orta Doğu ve Balkanlarda istikrarı bozacağını yazmaktaydı.⁴³İngiliz Observer gazetesi Rus taleplerinin hastalık derecesinde kuruntulu ve kuşkulu olduğunu ifade etmekteydi.⁴⁴ The Economist büyük harpten hemen sonra BM üyesi bir devletin büyük bir devletten gelebilecek saldırıya hazırlanmasını vahim bir vaka olarak değerlendiriyordu.⁴⁵İngiltere'de yerel olarak yayımlanan Western Mail gazetesi, Gürcü profesörlerin tezlerinin "*doğru ve tarafsız*" bir araştırmaya dayanmadığını, bu iddiaların I. Dünya Savaşı sonunda yapılan plebisit ile çürütüldüğünü, ayrıca

³⁸ *Ayın Tarihi*, No 146, Ocak-1946, s. 46.

³⁹ *Ayın Tarihi*, No 153, Ağustos 1946, s. 76, 79-80..

⁴⁰ *Ayın Tarihi*, No 155, Ekim 1946, s. 58-59.

⁴¹ *Son Posta*, 07 Ocak 1946. s. 1.

⁴² *Cumhuriyet*, 07 Ocak 1946, s. 1,3.

⁴³ *Akşam*, 14 Temmuz 1945, s. 1, 2.

⁴⁴ Şevket Bilgin, "Dış Politikada Bütün Millet Beraberdır", *Yeni Asır*, 14 Ağustos 1946, s. 1, *Ayın Tarihi*, No 153, Ağustos 1946, s. 91-92.

⁴⁵ *Demokrat İzmir*, 16 Mayıs 1947, 1,4.

1941 yılında İngiltere ve Rusya'nın Türkiye'ye toprak bütünlüğü konusunda garanti verdiğini belirtiyordu.⁴⁶

Tutarlılık politikasının ABD'ye yönelik yüzü ise üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada, Türk dış politika yapıcılarının savaş sonunda, SSCB tehdidiyle karşılaşacakları öngörüsüyle bir yandan Türkiye'nin batı ittifak sistemi içinde yer alabileceği siyasi-hukuki çerçeveyi hazırlarken diğer yandan her platformda BM kararlarına ve uluslararası antlaşmalara bağlı olduklarını dile getirmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye Almanya'ya savaş ilan eden yirmi altı devletin imzasıyla 1 Ocak 1942 tarihinde yayımlanan Atlantik Bildirisi ilkelerini kabulü öngören BM demecini imzalamış, ABD ile İngiltere'nin 19 Nisan 1944 tarihli notası sonucu Almanya'ya krom ihracatını durdurmuş, 2 Ağustos 1944'te Almanya'yla diplomatik ilişkileri kesmiştir.⁴⁷ Yalta görüşmelerinde alınan kararlar San Fransisco Konferansına 1 Mart'a kadar Almanya'ya savaş ilan eden ülkelerin davet edileceğinin belli olması üzerine 23 Şubat 1945 tarihinde Japonya ve Almanya'ya savaş ilan etmiştir.⁴⁸ Uluslararası kamuoyu oluşturma anlamında ise Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, Türkiye'nin BM'ye bağlılığını ve dünya barışını sağlama konusunda bu kuruma Türkiye'nin güvenini ifade etmiştir.⁴⁹ İnönü'de BM'nin, *"bütün milletler için adalet ve eşitlik içinde tesirli bir barış vasıtası haline gelmesi için, medeniyet ve insanlık ülküsü güden milletlerin gösterdikleri ciddi gayrete"*, Türk milletinin de *"azimle ve bayranlıkla"* katıldığını ilan etmekteydi.⁵⁰

İkinci aşamada Cumhurbaşkanı İnönü konuşmalarında, demokratikleşmeyle Sovyet tehdidini beraber ele alarak ABD ve İngiltere'ye Türkiye'nin iç politik sisteminde demokrasilerle yakınlaşmayı sağlayacak yapısal değişiklikler yapılabileceği mesajını verdi. Bu bağlamda İnönü'nün iki konuşması kritiktir: 19 Mayıs 1945 nutkunda: *"Türk milleti, sınırlarının dokunulmazlığı için bugün çok dikkatli ve duygulu bir andadır... Harp zamanlarının zorlukları ortadan kalktığı memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş yer bulacaktır"*⁵¹sözleri batılı anlamda demokrasiye evrilme isteyen bir ülkenin SSCB tehdidinde maruz kaldığı mesajını taşımaktadır. 1 Kasım 1945 meclis açılış nutkunda ise İnönü: Toprak bütünlüğümüze ve haklarımıza karşı saldırı emeli beslenirse asla müsaade edilmeyeceğini, ayrıca Türk ordusunun modern silahlarla donatılacağını, Sovyetler Birliği tarafından haksız tarizlerin ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir. Aynı konuşmada çok partili rejimin

⁴⁶ *Cumhuriyet*, 09 Ocak 1946, s. 1.

⁴⁷ Howard, agm., s. 68.

⁴⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi(TBMMZC), Dönem 7, Cilt 3, Oturum 1, s.131, 23 Şubat 1945; *Akşam*, 25 Şubat 1945, s. 1.

⁴⁹*Son Posta*, 18 Ocak 1946, s. 1.

⁵⁰ TBMMTD, Dönem 8, Cilt 2, Birleşim 1, 4-5. 1 Kasım 1946

⁵¹ *Vatan*, 20 Mayıs 1945, s. 1.

cumhuriyetin hiçbir döneminde en azından söylem düzeyinde yadsınmadığı⁵² vurgusu kuşkusuz iç politikada kurulma aşamasındaki Demokrat Parti liderlerine olduğu kadar batılı müttefiklere açık bir mesajdır.

Türkiye'nin tutarlılık stratejisinin üçüncü ve en kritik aşamasını SSCB'yi dengeleyecek güç olarak ABD'yi sahaya çekme çabası oluşturur. Zaten savaş sonrası konjonktürde Türkiye için başka bir seçenekte irrasyonel olurdu. Zira II. Dünya Savaşı, sanayi üretimini % 60 absorbe etmiş ve ülkede yoğun bir işsizlik baş göstermiş⁵³ olsa da ABD savaştan en güçlü çıkan ülkedi ve SSCB'yi dünyanın herhangi bir stratejik noktasında olduğu gibi Türk Boğazlarında da karşılayacak tek güçtü. Bu noktada öncelikle şu tespiti yapalım: İngiltere bu aşamada Türkiye'yi mutlak anlamda desteklemiştir. Çünkü İngiltere, savaş sonunda Orta Doğu ve Afrika da düzeni sürdüremeyeceğinin farkındaydı. Nitekim II. Dünya Savaşı sonunda Pax-Britannica (İngiliz Barışı)'nın sonunu da işaret eden⁵⁴ bir adım atarak 19. yüzyılda ve I. Dünya Savaşı'nda elde ettiği Orta Doğu ve Afrika'daki sömürgelerinden çekilmeye başladı ve bölgedeki varlığını yapacağı ittifaklarla sürdürme politikasına yöneldi.⁵⁵ Artık İngiltere açısından temel dış politika stratejisi, Almanya ve İtalya'nın yenilmesinden sonra ana tehdit olarak gördüğü Avrupa ve Orta Doğu'da kendi yerine aday olan SSCB'yi karşılamaktır. İngiltere'ye göre Türk Boğazları; Panama, Süveyş ve Cebelî Tarık Boğazı örneklerinde olduğu gibi tüm ulusların gemilerine açık olmalıdır. Boğazların statüsü sadece Karadeniz devletlerinin katılımıyla belirlenemez. Bu politikanın amacı Avrupa'nın güvenlik sınırlarının daha kuzeye Türkiye sınırına kaydığı savaş sonrası konjonktürde, Sovyetlerin Akdeniz'e çıkmasından ziyade Orta Doğu'yu kullanmasının önüne geçmek⁵⁶ ve kendi yerine geçecek kadar güçlenmeyen bir Amerika'nın⁵⁷ SSCB'yi dengelemesidir. Bu bağlamda İngiltere Orta Doğu'da kurduğu yapıyla ABD için çeşitli ekonomik ve psikolojik bariyerler oluşturarak⁵⁸ çizdiği sınırlar içinde kalmak şartıyla ABD'nin Orta Doğu'da sahaya inmesini istemektedir.⁵⁹ Bu politika çerçevesinde İngiltere Türkiye'ye SSCB talepleriyle ilgili verdiği muhtırada Montrö'de değişiklik yapılmasıyla ilgili yapılacak bir konferansa katılacağını ve boğazlarda Ruslara üs

⁵² TBMMTD, Dönem 7, Birleşim 3, Cilt 20, s.7-9, 1 Kasım 1945

⁵³ James Barr, *Lords of the Desert: the Battle Between in the United States and the Great Britain for Supremacy in the Modern Middle East*, Basic Books, Newyork, 2018, s. 126.

⁵⁴ Rami Ginat, "Policy Towards The Arab World 1945-1948", *Middle Eastern Studies*, Vol 32, No 4, October 1996, s. 321.

⁵⁵ BCA, 030.01/102.637.9,2, 11 Ekim 1952; Francis Fukayama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü Dicleli, Profil Yayıncılık, 2015, İstanbul, s.326; Kissenger, *age*, 129.

⁵⁶ BCA, 030.01/10.623.12, 2. 29 Mayıs 1946.

⁵⁷ BCA, 030.01/102.637.9,2, 11 Ekim 1952.

⁵⁸ Barr, *age*, 128.

⁵⁹ BCA, 030.01/10.623.12, 2. 29 Mayıs 1946.

verilmesi konusunu desteklemediğini bildirmiştir.⁶⁰ İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin de Avam Kamarasında yaptığı konuşmada boğazlarda Rusya'ya üs verilmesinin boğazlara tek kara sınırı olan Türkiye'nin egemenlik haklarının ihlali ve boğazların Sovyet kontrolüne terki anlamına geleceği gerekçesiyle eleştirmiştir.⁶¹ Bu noktada Türk ve İngiliz politikaları arasındaki çıkar birlikteliği açıktır. Nitekim Cumhurbaşkanı İnönü, Türkiye'nin İngiltere ile *"bir ittifak antlaşması ile bağlı"* ve *"en iyi dostluk münasebetleri içinde bulunmakla bahsiyar"* olduğunu vurgulamıştır.⁶² Postdam Konferansı öncesinde Türk tezini anlatmak amacıyla Londra'da İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'le görüşen Hasan Saka da Türkiye'nin sınırlarında bir tadilatın mümkün olmayacağı Montrö'nün ancak uluslararası bir konferansın konusu olabileceğini ve Türk-Rus ittifakıyla boğazlar meselesinin ayrı konular olduğunu⁶³ belirterek, Türk-İngiliz politikaları arasındaki uyuma işaret etmiştir.

ABD'nin en yakın müttefiki İngiltere'nin mutlak desteğine rağmen Türkiye açısından bu ülkeyi sahaya çekmek hiç kolay olmayacaktır. Türkiye açısından daha büyük handikap ise Yalta ve Postdam konferansları sırasında ABD'nin ikircikli yaklaşımlarıdır. Zira Roosevelt'in Yalta'da *"Rusya bakımından batıda sıcak denizlere rahatça çıkmayı istemesi tamamen mantıktır"*⁶⁴ benzeri söylemleri ve Postdam'da boğazlar konusunda Türkiye'yle ayrı ayrı görüşülmesi ilke kararının alınması, SSCB'ye Türkiye üzerinde de facto baskı sağlayabileceği koşulları sağlamaktaydı. İki emperyalist gücün boğazlara yaklaşımında temel bir paradigma farkı bulunmaktaydı. Geleneksel Rus dış politikası açısından boğazlar sembiyotik (ortak yaşamsal) bir konudur. Çünkü güçlü Batılı donanmaların Karadeniz'e çıkmasının engellenmesi; Rusya'nın güvenliği ve Orta Doğu'ya yayılma stratejisinin en önemli parametresidir. ABD açısından ise ulusal güvenliğiyle boğazlar arasında direkt bir korelasyon olmadığından⁶⁵ konuya bakışı ikircikli ve taktikseldir. Örneğin; Truman Postdam görüşmelerinde bir yandan son iki yüzyılda Avrupa'daki savaşların en önemli sebeplerinden birinin su yollarının hodbin bir şekilde kontrol edilmesi olduğunu, bu sebeple İstanbul ve Çanakkale boğazları Kiel Kanalı, Ren Nehri ve İç Avrupa'daki bütün su yollarının seyri sefere açık olmasını isterken,⁶⁶ diğer yandan SSCB'nin Türkiye'den toprak talepleri karşısında bu konunun iki devlet arasında

⁶⁰ *Son Posta*, 25 Kasım 1945, s. 1,2.

⁶¹ *Ayın Tarihi*, No 155, Ekim 1946, s. 70.

⁶² *TBMMTD*, Dönem 8, Cilt 2, Birleşim 1, s. 4-5. 01 Kasım 1946.

⁶³ *Akşam*, 15 Ağustos 1945, s. 1.

⁶⁴ *Yel, age.*, s. 165.

⁶⁵ Howard, agm., s. 59.

⁶⁶ Necmettin Sadak, "Truman'ın Demeci Bir Çok Meseleye Yeni Bir Aydınlik Saçıyor", *Akşam*, 11 Ağustos 1945, 1,2; *Ayın Tarihi*, No 141, Ağustos1945), s. 131.

çözülmesi gerektiğini belirterek olumlu yaklaşabilmekteydi.⁶⁷ ABD savaşın hemen sonrasında kendi çıkarlarını da koruyabileceği bir düzlemde SSCB ile uzlaşabileceği düşüncesindeydi.⁶⁸ Dolayısıyla kendisi için stratejik bir değer taşımayan Kars ve Ardahan şehirlerine karşı SSCB ilgisini anlayışla karşılamaktaydı. ABD'nin SSCB'yi cesaretlendirici politikalarına rağmen Türkiye oldukça rasyonel davranarak SSCB'yi dengeleyecek tek gücün ABD olduğu gerçeğini hiçbir zaman göz ardı etmemiş, bu ülkenin ikircikli politikalarına eleştirel yaklaşmamıştır. ABD'yi dengeleyici bir güç olarak SSCB'nin karşısına dikebilmenin yollarını aramıştır. Bu amaçla Türkiye ABD'ye karşı “uzlaşa ve uyum” hamleleriyle şu üç noktayı göz ardı etmeyen politikalar geliştirdi. Birincisi; ABD'nin boğazların açıklığı ilkesine dayanan bütün önerilerini ve tezlerini büyük bir iştiyakla destekledi. İkincisi; atacağı diplomatik adımların ABD'nin hamlelerine göre ve bu ülkenin tezlerine uyumlu olmasına dikkat etti. Üçüncüsü; ilk iki nokta kendi çıkarlarına açıkça aykırı da olsa mutlaka yapmaya devam etti. Türkiye'nin bu yaklaşımının en önemli göstergesi 2 Kasım 1945 tarihli ABD notasına verdiği tepkidir. Notada şu noktalar öne çıkmaktadır:

1-Boğazların Süveyş ve Panama kanallarında olduğu gibi bütün milletlerin ticaret gemilerine açık bulundurulması ve boğazlar rejiminin uluslararası bir konferansla belirlenmesi.

2- Boğazların Karadeniz'e sınırı olan devletlerin savaş gemilerine her zaman açık olması.

3-Barış zamanlarında Karadeniz devletlerinin müsaadeleri ya da BM gözetiminde hareket eden ve anlaşmaya varılacak belli bir tonajdaki gemiler dışında boğazların Karadeniz'e sınırı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulması.⁶⁹ Bu üç madde de açıkça Möntroux'a aykırıdır ve Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit etmektedir. Önce birinci maddeyi değerlendirelim: Montreux'un beşinci maddesine göre Türkiye savaşta muharip olduğu takdirde Türkiye'yle savaşmayan bir ülkenin bayrağını taşımayan ticaret gemileri düşmana yardım etmemek kaydıyla boğazlardan serbestçe geçme hakkına sahipti.⁷⁰ ABD notasının birinci maddesinde yer alan Panama ve Süveyş Kanalları vurgusu ise boğazları her durumda ve her şartta bütün ticaret gemilerine açık hale getirmektedir. Söz konusu değişiklik durumunda boğazlarda yaşanacak denetim güçlüğü'nün nasıl Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdide dönüşebileceğini göstermesi açısından II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan şu

⁶⁷ S. Henry Truman, *Hatıralarım*, Çev. Cihat Baban- Semih Tuğrul, Ulusal Basımevi, Ankara, 1968, s. 168.

⁶⁸ Kissenger, *age*, 299-300.

⁶⁹ *Son Posta*, 09 Kasım 1945, s.1,3. Maity, agm., 147; Howard, agm., s. 69;

⁷⁰ Resmi Gazete, Sayı 3374, 5 Ağustos 1936; Kudret Özersay, “Montreux Boğazlar Sözleşmesi”, (ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 376.

olay kayda değerdir. Haziran ayı başında İngiliz Büyükelçiliği, Türkiye'ye ticaret gemisi kamufleajıyla Alman savaş gemilerinin Montreux'a aykırı olarak boğazlardan geçeceğini haber verdi.⁷¹ Türkiye 5 Haziran 1944 tarihinde Romanya'ya gidecek bu gemilerde yaptığı aramalarda radar teçhizatı ve silah ele geçirdi. Türkiye tarafından gemilerin Karadeniz'e çıkışına izin verilmemesine, Almanya'nın protesto edilmesine, artık E.M.S ve Mannheim sınıfı gemilerin dahi aranmadan boğazlardan geçişinin yasaklamasına ve Alman gemilerine sıkı denetim uygulamasına rağmen Türkiye, Rusya tarafından sert bir notayla protesto edildi.⁷² Daha önemlisi de savaş sonrasında SSCB Türkiye'ye karşı düşmanca politikalarının önemli argümanlarından biri olarak bu olayı kullandı. Görüldüğü gibi Montreux'un kısıtlayıcı hükümlerine rağmen bu kadar araçsallaştırılabilen bir olayın yaşanması, ABD teklifinin kabulü halinde SSCB ve Türkiye üzerinde baskı kurmak isteyen diğer devletler için fırsatlar taşırken, Türkiye açısından güvenliğine açık bir tehdit oluşturmaktaydı.

İkinci maddeye baktığımızda ise Türkiye'nin milli bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü saldırıya açık hale getirdiğini görmekteyiz. Şöyle ki Montreux'un on sekizinci maddesi Karadeniz'e sınırı olmayan devletlerin donamalarına sınırlamalar getirmesine rağmen antlaşmanın on dokuzuncu maddesine göre Türkiye savaşta muharip olmadığı durumlarda savaşan devletlerin savaş gemileri boğazlardan geçebilmekteydi. Yirmi birinci maddesinde yer alan hükme göre ise Türkiye kendisini bir savaş tehlikesi karşısında görürse boğazları tüm devletlerin savaş gemilerine kapatma hakkına sahipti.⁷³ Bu maddeler II. Dünya Savaşı'nda görüldüğü üzere Avrupa ve Orta Doğu hâkimiyeti için çıkan her savaşta ilk hedeflerden birini oluşturan Türk boğazlarına savaşın sızmasını engelleyecek hükümler ihtiva etmektedir. Bu sebeple özellikle yirmi birinci madde Postdam'da Stalin'in –Türkiye'nin savaş tehlikesi durumunda boğazları kapatma yetkisiyle- İngiltere'nin desteklediği küçük bir devletin büyük devletin boğazını sıkı tuttuğu ve ona çıkış yolu vermediğini aynı durumun Cebel-i Tarık ve Süveyş Kanallarında geçerli olsa İngiltere'nin, Panama Kanalı için söz konusu olsa ABD'nin öfkesine sebep olacağı şeklinde sert eleştirisine konu olmuştu.⁷⁴ ABD notasındaki ikinci madde Stalin'in bu arzularını karşılayacak bir zemine fazlasıyla sahipti. Çünkü Türkiye'yi Karadeniz'in en güçlü devleti SSCB'nin peyki haline getirme potansiyeli taşımaktaydı.

Üçüncü madde de ikinci maddeyi destekler mahiyettedir. Çünkü Montreux'un on dört ve on beşinci maddelerine göre: Karadeniz'e kıyası

⁷¹ Edward Weisband, 2. *Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası*, Çev. M.Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, 1974, s. 328.

⁷² Yel, *age.*, s. 161.

⁷³ BCA, 030. 10/63.424.23, 1. 11 Eylül 1939; Resmi Gazete, Sayı 3374, 5 Ağustos 1936; 1936; Özersay, *agm.*, s. 380.

⁷⁴ Truman, *age.*, s.167.

olmayan devletlerin savaş gemileri belli şartlar ve tonaj kısıtlılığıyla barış zamanında boğazlardan serbestçe geçme hakkına sahiptiler. Üçüncü madde antlaşmanın bu hükümlerine kısıtlamalar getirerek, barış zamanında da Karadeniz'e kıyası olmayan devletlerin savaş gemilerine BM denetimindeki gemiler dışında, neredeyse kapatmaktadır. Bu durumun daha önce belirttiğimiz II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında SSCB dış politika stratejisinin en öncelikli ayağını oluşturan Karadeniz'in bir Rus gölü haline getirme politikasına imkanlar sağladığı nettir. Çünkü üçüncü madde ikinci maddeyle beraber düşünüldüğünde, geleneksel denge politikası oluşturabileceği araçları Türkiye'nin elinden almakta ve iyice yalnızlaştırarak SSCB'nin insafına terk etmektedir.

Bu noktada sorulması gereken soru: Stalin'in neden kendi hedefleri açısından oldukça geniş imkânlar taşıyan ABD'nin 2 Kasım notasını bir uzlaşma zemini olarak kabul etmemiştir? Bu soruya verilebilecek iki yanıt Batılı müttefiklere güvensizlik ve güç sarhoşluğudur. ABD'nin notasında yer alan boğazlar rejiminin uluslararası konferansla belirlenmesi vurgusu SSCB'ye Lozan Konferansı'nda Türkiye'nin boğazların açıklığı ilkesine dayanan İngiliz tezini kabul etmesi sonucunda yaşadığı acı hatıraları çağrıştırmış olmalıdır. Böyle bir konferansta Türkiye'nin batılı başat aktörün tezlerine kolayca angaje olabileceğini Rus hariciyesi çok iyi bilmektedir. Konunun güç sarhoşluğu boyutunu ise SSCB'nin savaş galibi olarak kendine duyduğu büyük özgüvenin de etkisiyle hemen yanı başında bulunan ve savaş dolayısıyla iyice zayıflamış Stalin'in ifadesiyle "*kiçük bir devlet*" olan Türkiye'yi kolayca tecrit edebileceğine duyduğu inançla açıklayabiliriz. SSCB, bu sayede boğazlar rejimini kendisiyle Türkiye arasında yapılacak müzakerelerle belirleme politikasını gerçekleştirebileceğini düşünmekteydi. Ancak gözden kaçırdığı hususlar Türkiye'nin kendisiyle SSCB arasındaki güç farkını hiçbir zaman nesnel bir veri olarak almayacağı, bağımsızlığını tartışma konusu yapmayacağı⁷⁵ ve ABD'nin Orta Doğu'da kendisini dengelemek için kısa sürede sahaya ineceğidir.

Kissinger'in, Stalin'in savaş sonrası politikasını objektif esaslara dayalı olduğu yorumunu hatırlamanın tam zamanıdır. SSCB'nin savaş sonunda boğazlar politikasıyla Montreux'ta istediği hiçbir değişikliği yapamadığı, düşmanca tehditlerle Türkiye'yi iyice batı ittifak sistemine ittiği ve en önemlisi 2 Kasım 1945 tarihli ABD notasını politik hedefleri doğrultusunda araçsallaştıramadığı düşünüldüğünde, Türk boğazları bağlamında Kissinger'in yorumu fazlasıyla sübjektif bir anlam kazanır. SSCB açısından daha kötüsü, Stalin açıkça irrasyonel davranarak Türk dış politikasında 1930'lar da başlayan "Batıcı Dış Politika" döneminin 1960'ların ortalarına kadar sürmesine sebep olmuştur.

⁷⁵ *Demokrat İzmir*, 14.05.1947, 1,4.

Türkiye taşıdığı bütün güvenlik risklerine rağmen ABD'nin 2 Kasım 1945 notasına 5 Aralık'ta ABD'yi yanına çekme stratejisine uygun bir yaklaşımla, notadaki görüşleri paylaştığını ve yapılacak uluslararası konferansa katılmaya hazır olduğu cevabını vermiştir.⁷⁶Türkiye'nin uzlaşma politikası bir dönüm noktası oluşturuyordu. Çünkü ABD'nin 2 Kasım notasını salt gerçeklik olarak kabul edip sert bir tepki vermesi, SSCB ile yalnız kalması ve ABD'yi de kolaylıkla karşısına alması riskini taşıyordu.

Türkiye uzlaşma politikasının sonuçlarını almak için çok beklemeyecek, ABD'de ölen Büyükelçi Münir Erteğün'ün cenazesinin ABD donanmasının en büyük savaş gemilerinden Missouri ile 5 Nisan 1946'da Türkiye'ye gönderilmesiyle ABD'nin Sovyet politikasında değişikliğin sembolik te olsa ilk işareti gelecektir. Bu ziyaretle aynı gün, Başkan Truman yaptığı konuşmada Orta Doğu'nun doğal zenginliklerinden söz ederek bu bölgenin aynı zamanda dünyanın hava, deniz ve kara ulaşımının önemli bir rotası olduğunu, yapılacak güçlü bir saldırı karşısında dayanamayacağını, bölge ülkelerinin BM garantisinde olduğunu belirterek⁷⁷Türkiye'nin "uzlaşma ve uyuma" dayalı ABD stratejisinin sonuç vermeye başladığını daha net bir şekilde ortaya koyacaktır. ABD'nin boğazlar politikasında asıl dramatik değişiklik ise 15-16 Ağustos tarihinde Truman başkanlığında üst düzey güvenlik bürokrasisinin önde gelen isimleri arasında Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının karşı karşıya kaldığı riskleri konu alan toplantılar sonucunda ortaya çıktı. Bu toplantıda Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson ve ekibi, Truman'ı Türkiye'nin bağımsızlığının korunmasının Doğu Akdeniz, Basra Körfezi, Süveyş kanalı ve bütün Orta Doğu'da ABD çıkarlarının korunması bağlamında hayati öneme sahip olduğu konusunda ikna etti.⁷⁸ Bunun ilk yansıması 7 Ağustos 1946 tarihli Sovyet notasına karşı, 12 gün sonra ve Türkiye'den önce 19 Ağustos'ta verilen ABD notasıdır. ABD'nin yeni Türkiye politikasının mimarı Acheson tarafından hazırlanan nota SSCB'nin Washington maslahatgüzarı Orakov'a verildi. Notada, 7 Ağustos tarihli SSCB notasında yer alan Boğazlar rejiminin Karadeniz'e sınırı olan devletler tarafından belirlenmesi, boğazların savunmasının Türkiye ve SSCB yapması hükümlerinin yer aldığı 4. ve 5. maddelerinin kabul edilemeyeceği vurgulandı.⁷⁹ ABD notasında ayrıca boğazlar rejiminin BM'yi ilgilendirmesine rağmen Sovyet notasında buna hiç atıf yapılmaması eleştirilmekteydi. Notada Türkiye açısından asıl can alıcı nokta ise boğazlar

⁷⁶ Mehmet Gönlübol v.d., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s.199; Yel, *age.*, s.176.

⁷⁷ Howard, agm., s.71.

⁷⁸ Antony R. Luca, "Soviet-American Politics And The Turkish Straits", *Political Science Quarterly*, Vol 92, No 3, Autumn 1977, s. 518.

⁷⁹ *Ulus*, 13 Ağustos 1946, s. 1,3. *Aydın Tarihi*, No 153, Ağustos 1946, s.72-74; Howard, agm., s.71; Padelford, agm., s. 178;

rejiminin sadece Türkiye ve SSCB'yi ilgilendirmedeği konunun BM'yi ilgilendirdiği vurgusuydu.⁸⁰ Türkiye'nin egemenlik haklarının korunması ABD'nin makro politikalarıyla yavaş yavaş uyumlu hale gelmekteydi.

Türkiye, 7 Ağustos tarihli Sovyet notasına ABD ile "uyum ve uzlaş" politikasına uygun olarak ABD notasından sadece üç gün sonra 22 Ağustos notası ile cevap vermiştir. Notada Rus taleplerinin Türkiye'nin egemenlik haklarına ve güvenliğine aykırı olduğu, hükümetin her türlü saldırıya karşı Türkiye'yi koruma görevinin bilincinde olduğu vurgulanıyordu.⁸¹

24 Eylül tarihinde SSCB Türkiye'ye genel olarak 7 Ağustos notasındaki taleplerini yineleyen yeni bir nota daha verdi ve notadan ABD-İngiltere ikilisi hemen Türkiye tarafından haberdar edildi. Notayı görüşen ABD ve İngiltere Dışişleri Bakanları Bevin ve Byrnes Rus isteklerini Türkiye'den önce reddettiler.⁸² Bundan sonra ABD artık yavaş yavaş istikrarlı hale geldiği gibi Sovyet notasına yine Türkiye'den önce 9 Ekim tarihinde cevap verdi. ABD'nin Moskova büyükelçisi W. Bedell Smith tarafından Sovyet hükümetine verilen notada 24 Eylül tarihli Sovyet notasının titizlikle incelendiği ancak ABD'nin Sovyet hükümetine tevdi etmiş olduğu 19 Ağustos tarihli notadaki siyasi pozisyonunu muhafaza ettiği bildiriliyordu. Postdam'da her ülkenin Türkiye'yle ayrı ayrı görüşmesine karar verilmesine rağmen ABD ve İngiltere'nin katılımı olmadan müzakere yapılamayacağı, boğazlara herhangi bir saldırının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'ne getirileceği ve karşılıksız kalmayacağı vurgulanan diğer önemli noktaları.⁸³ Bu nota ABD'nin boğazlar politikasındaki "ikircikli ve oyalayıcı"⁸⁴ taktiğinden vazgeçtiğinin kesinleşmesi anlamına geliyordu.

Türkiye ABD'nin 9 Ekim notasıyla bu ülkenin tavrından emin olduktan sonra SSCB'ye oldukça uzun ve sert son bir nota verdi. 18 Ekim tarihli notada Türkiye, savaş süreci dahil olmak üzere Möntreux'tan kaynaklı sorumluluklarını yerine getirdiğini, Rus tarafı isterse hakeme gitmeye hazır olduğunu, savaşta Rusya'nın yaşadığı güvenlik tehdidinin Karadeniz kıyılarının Almanya tarafından işgali ve Romanya ve Bulgaristan donanmalarına Almanya'nın el koymasıyla Tuna yoluyla ya da Karadeniz'e direkt geçebilen Alman ve İtalyan gemilerinden kaynaklandığı vurgulanmaktaydı.⁸⁵ Bu ifadeler Çiçerin'in Lozan Barış Görüşmelerinde boğazlardan geçiş hâkimiyetinin Türkiye'den alınmasının

⁸⁰ *Ayn Tarihi*, No 153, Ağustos 1946, s. 74-75; *Ulus*, 21 Ağustos 1946, 1,3; Cemil Bilsel, "The Turkish Straits In The Light Of Recent Turkish- Soviet Russian Correspondence", *The American Journal Of International Law*, Vol 41, No 4, October-1947, s. 739.

⁸¹ *Ayn Tarihi*, No 153, Ağustos 1946, s.76; *Ulus*, 24 Ağustos 1946, s.1,4. ;Howard, agm., s. 72.

⁸² *Ulus*, 30 Eylül 1946, s. 1.

⁸³ *Ayn Tarihi*, Ağustos 1946, No 153,s. 74-75; Luca, agm., s. 519; *Ulus*, 12 Ekim 1946, 1,4.

⁸⁴ BCA, 030.10/60.368.9,1. 07 Ekim 1946.

⁸⁵ *Ayn Tarihi*, No 155,Ekim-1946, s.58-59, 61;Luca, agm., s. 520.

“Türkiye’nin egemenlik ve bağımsızlığının açık olarak ihlali”⁸⁶olarak değerlendirdiği konuşmasıyla desteklenmekteydi. Notada yine Postdam’da üç devletin Türkiye’yle ayrı ayrı görüşmesi kararının verilen notalarla tarafların görüşlerinin anlaşılması sebebiyle tamamlandığı ve Türkiye açısından ikili yazışmaların bittiği belirtiliyordu. Boğazların ortak savunulması önerisinin Türkiye’nin egemenlik hakkına tecavüz olduğu bu amaçla başka bir devlete üs verilmesinin söz konusu olamayacağı belirtilerek, SSCB ile boğazlar konusunda yazışmalar kesiliyordu.⁸⁷

Türkiye’yi bu kadar sert bir nota verme konusunda cesaretlendiren ABD’nin dengeleyici güç olarak sahaya inmesidir. Bu bağlamda Kissinger’in “Günüümüzde hiçbir güç düzenin kurulmasında ABD kadar etkili ve ikircikli bir tavır içinde olmamıştır” sözünü⁸⁸, II. Dünya Savaşı sonrasındaki ABD’nin Türk boğazları politikasına da rahatlıkla uyarlayabiliriz. ABD’nin 19 Mart 1945 Molotov- Sarper görüşmesi ile Türkiye’nin SSCB’ye verdiği 18 Ekim 1946 tarihli nota arasındaki yaklaşık 18 aylık dönem bunun en yalın görünümünden birini teşkil eder. Yalta ve Postdam konferansları ile 2 Kasım notasında ikircikli tavırlarıyla SSCB’yi cesaretlendiren ABD, Türkiye’nin rasyonel politikalarını da etkisiyle sahaya inmiş ve Montreux’la belirlenen Türk boğazlarının statüsünün devamında başat aktör olmuştur.

ABD’nin Türkiye’nin yanında yer aldığı kesinleşmesinden sonra verilen 18 Ekim tarihli Türk notasına SSCB uzun süre herhangi bir cevap vermedi. SSCB’nin bu yaklaşımı Montreux’la kurulan *status quo*’yu, II. Dünya Savaşı sonrasında da “*de facto*” (*fiili olarak*) kabul ettiği anlamı taşımaktaydı. Bir başka deyişle Türkiye “tutarlılıktan-belirsizliğe” uyguladığı bir dizi rasyonel politikayla Soğuk Savaş statükosunun kurulmasından önce SSCB’ye karşı ABD’yi dengeleyici bir unsur olarak yanına çekerek bu ülkenin ulusal güvenliğine tehdit oluşturan politikalarını sonuçsuz bıraktı. Nihayet SSCB Stalin’in ölümünden sonra, 1953 yılında Türkiye’den toprak ve Türk boğazları üzerindeki taleplerinden vazgeçtiğini deklare ederek bu olgusal gerçeği “*de jure*” (hukuki olarak) kabul edecektir.⁸⁹

Sonuç

I. Dünya Savaşı sonunda savaş galipleri arasında sömürge elde etmek amacıyla ortaya çıkan diplomatik savaş, II. Dünya Savaşı sonunda biraz kılıf değiştirerek nüfuz bölgeleri başlığı altında devam etmiştir. Savaş galipleri ABD, İngiltere ve SSCB arasında paylaşımında anlaşmaları gereken Asya’dan Avrupa’ya, Afrika’dan Orta Doğu’ya geniş bir coğrafya bulunmaktaydı. Türkiye

⁸⁶ *Ayn Tarihi*, No 155,Ekim-1946, s.67.

⁸⁷ *Ayn Tarihi*, No 155,Ekim-1946, s.67- 69.

⁸⁸ Kissenger, *age.*, s.258.

⁸⁹ BCA, 030,01 /103-645-5, 12 Haziran 1953.

açısından konjonktürü kritik hale getiren olgusal gerçeklik Türk boğazlarının jeopolitiği dolayısıyla SSCB'nin milli egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik düşmanca politikalarıyla karşı karşıya kalmasıdır. Türk boğazlarını geleneksel dış politikasında Karadeniz, Akdeniz, Doğu Avrupa ve Orta Doğu hâkimiyetinin en önemli stratejik kavşağı olarak kurgulayan SSCB, İngiltere'nin askeri-politik kapasitesinden uzak olduğu, ABD'nin ikircikli ve yer yer hoş görülmesi politikalarıyla kendisini cesaretlendirdiği, savaşın hemen sonrasındaki diplomatik iklimi sonuna kadar kullanarak kaba güç gösterilerinden kara propagandaya kadar her türlü aracı kullanarak Türkiye üzerinde yoğun bir baskı kurmuştur. Türkiye'nin Rus baskısını en yoğun yaşadığı dönem Mart 1945 Molotov-Sarper Görüşmesiyle başlayıp 18 Ekim 1946 tarihli Türk notasına kadar devam eden kısa tarih kesiti olmuştur. Türkiye'nin bu süreçte İngiltere'nin mutlak desteğiyle, SSCB'yi dengeleyecek tek güç olan ABD'yi sahaya çekme siyasi hedefine yönelik tutarlılıktan-belirsizliğe yer yer paradoksal görünüm alabilen, bir dizi rasyonel politikalar geliştirerek SSCB tehdidinde karşı koymayı başarmıştır.

Türkiye belirsizlik politikası çerçevesinde, -ABD'nin henüz yanında olmadığı bir kesitte- gizlilik taktik hamlesiyle SSCB taleplerini iç ve uluslararası kamuoyunun gündeminden adeta kaçırmaya çalışmıştır. Türkiye, SSCB'nin taleplerini ancak ABD'nin net olarak sahaya indiğinin kesinleştiği 9 Ekim tarihli ABD notasından sonra, 18 Ekim tarihinde yayınladığı notayla ayrıntılı olarak dillendirmiş ve sert bir şekilde reddederek diplomatik yazışmaları kesmiştir.

Türkiye tutarlılık politikası çerçevesinde SSCB'ye karşı bir yandan – bu ülkenin taleplerini asla açıkça dile getirmeden- olası bir saldırı karşısında yalnız kalsa dahi silahla cevap vereceğini ilan etmiş, Rus kara propagandasına karşı uluslararası kamuoyunda farkındalık yaratmaya çalışmıştır. Diğer yandan uzlaşma taktik hamlesiyle SSCB'ye Montreux 'ta kendisi lehine bazı değişiklikler yapabileceği mesajı vererek oyalamaya çalışmış, konuyu ABD ve İngiltere'nin de yer alacağı uluslararası bir konferansa götürmeye çalışmıştır.

Türkiye'nin tutarlılık politikasının ABD'ye yönelik boyutunun sahaya yansımaları uzlaşma ve uyum şeklinde olmuştur. Türkiye, ulusal güvenliğine tehdit oluşturacak boyutlara ulaşsa da, ABD'nin SSCB'yi cesaretlendirici politikalarına asla eleştirel yaklaşmamış her zaman bu ülkeyle diplomaside eşgüdüm arayışında olmuştur. Bu bağlamda siyasi ve hukuki alt yapısı başta İnönü olmak üzere dış politika yapımcıları tarafından önceden hazırlanan zeminde- hem ABD ve İngiltere'ye iç politik sisteminde batılı çoğulcu demokratik normlara uygun değişiklikler yapacağı mesajı vermiş, hem de Avrupa'nın güvenliği ve Orta Doğu'nun enerji kaynaklarına erişim noktasında Türk boğazlarının vazgeçilmez stratejik değerinin, ABD dış politikasında öncelik haline geleceği konjonktürü beklemiştir. Bu konuda Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Acheson ve

ekibinin Truman'ı ikna etmesiyle, ABD 9 Ekim notasında Türk boğazlarının BMGK'nin garantisinde olduğu vurgusuyla sahaya inmiştir. Böylece Türkiye tutarlılıktan-belirsizliğe geniş bir skalada geliştirdiği rasyonel politikalarla, uluslararası güç dengelerinin fazlasıyla kaypak olduğu Mart 1945- Ekim 1946 tarihleri arasında, soğuk savaş statükosunun kurulmasının başlangıcı olan Mart 1947 Truman doktrininden 6 ay önce ABD'yi denge unsuru olarak yanına çekerek, SSCB'nin düşmanca politikalarını boşa çıkarmayı başarmıştır.

Kaynakça

Arřiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)
BCA, 030. 10/63.424.16, 2. 06 Kasım 1936.
BCA, 030. 10/63.424.23, 1. 11 Eylül 1939.
BCA, 030.01/102.637.9 11 Ekim 1952.
BCA, 030, 01 / 103.645-5, 12 Haziran 1953.
BCA, 030.01/10.623.12, 2. 29 Mayıs 1946.
BCA, 030.01/101.624.4,3. 09 Temmuz 1946.
BCA, 030.10/15.82.5,1. 15 Mart 1955.
BCA, 030.10/60.368.9,1. 07 Ekim 1946.
BCA, 490.01/204.809.2,12. 08 Ağustos1950.

Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi
Resmi Gazete
Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

Gazeteler

Akşam,
Cumhuriyet,
Demokrat İzmir,
Son Posta,
Ulus,
Vatan,
Yeni Asır

Dergiler

Middle East Journal,
Middle Eastern Studies
Political Science Quarterly

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
The American Journal Of International Law,
The Indian Journal Of Political Science

Kitaplar

- FUKAYAMA Francis (2015) *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- BARR James (2018) *Lords of the Desert: the Battle Between in the United States and the Great Britian for Supremacy in the Modern Middle East*, Basic Books, Newyork.
- DERİNGİL Selim(1999), *Turkish Foreign Policy During the Second World War: an active neutrality*, Cambridge University Press, Newyork.
- GÖNLÜBOL Mehmet v.d (1987) *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- HALE William (2002) *Turkish Foreign Policy*, Frank Cass Publisershers, London.
- HALLİDAY Fred (2005) *The Middle East in International Relations*, Cambridge Press.
- HARVEY David (2008) *Yeni Emperyalizm*, Çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul.
- KİSSENGER Henry (2016) *Dünya Düzeni*, çev. Sinem Sultan Gül, Boyner Yayınları, İstanbul.
- KOÇAK Cemil (2010) *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ORAN Baskın (2002) *Türk Dış Politikası*, CİLT 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI İlber (2010) *Türkiye’nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- TRUMAN S. Henry (1968) *Hatıralarım*, Çev. Cihat Baban- Semih Tuğrul, Ulusal Basımevi, Ankara.
- WEISBAND Edward (1974) *2. Dünya Savaşında İnönü’nün Dış Politikası*, çev. M.Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- YEL Selma (2009) *Değişen Dünya Şartlarında Kara Deniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Makaleler

- BİLGİN, Şevket (1946) *Dış Politikada Bütün Millet Beraberdir?*, *Yeni Asır*, 14 Ağustos, s.1.
- BİLSEL Cemil (1947) *The Turkish Straits İn The Light Of Recent Turkish-Soviet Russian Correspondonce*, *The American Journal Of International Law*, Vol 41, No 4 (October), pp.727-747.
- BURÇAK Rıfki Salim(1997) *İkinci Cihan Harbinde Türk Boğazları*, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, ss.191-204.
- GİNAT Rami (1996) *Policy Towards The Arab World 1945-1948*, *Middle Eastern Studies*, Vol 32, No 4 (October), pp.321-335.

- GÜNEŞ Şule (2007) Türk Boğazları, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı 34, (Aralık), ss. 217-250
- HOWARD Harry N. (1947) The United States And The Problem Of The Turkish: A Reference Article, *Middle East Journal*, Vol 1, No.1 (January), pp.59-72.
- HUREWITZ J. C. (1962) Russia and Turkish Straits:A. Revaluation of the Origins of the Problem, *World Politics*, Vol 14, No 1, (July) , pp.605-632.
- LUCA Antony (1977) R. Soviet-American Politics And The Turkish Straits, *Political Science Quarterly*, Vol. 92, No.3(Autumn), pp.503-524.
- MACFIE A.L (1987) The Straits Question At The Postdam Conference: The British Position, *Middle Eastern Studies*, Volume 23, No 1(June), pp.75-82.
- MACFIE A.L (1989) The Turkish Straits Second World War, 1939-1945, *Middle Eastern Studies*, Volume 25, No.2(April), pp 238-248.
- MAİTY Anadi Bhusan (1954) The Problem Of Turkish Straits, *The Indian Journal Of Political Science*, Vol 15, No.2 (April-June), pp.134-152
- NADİ Nadir (1945) Truman'ın Güzel Nutku, *Cumhuriyet*, 12 Ağustos, s.1.
- ORAN Baskın (1970) Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşusu Sorunu Nedir? (Türk-Sovyet İlişkileri, 1939-1970), *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 1, ss.41-88.
- ÖZERSAY Kudret (2002) Montreux Boğazlar Sözleşmesi, (ed. Baskın Oran),*Türk Dış Politikası*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 370-384.
- PADELFDOR Norman J. (1948) Solutions To The Problem Of The Turkish Straits :A. Brief Appraisal", *Middle East Journal* Vol 2, No 2 (April), pp 175-190.
- SADAK Necmettin (1945) Truman'ın Demeci Bir Çok Meseleye Yeni Bir Aydınlik Saçıyor, *Akşam*, 11 Ağustos s. 1-2.
- SADAK Necmettin (1945) Türkiye-Sovyet Rusya Münasebetleriyle İlgili Yanlış ve Şüpheli Görüşler, *Akşam*, 14 Temmuz, s. 5.